

Атанас ДЕРМЕНДЖИЕВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

БАРИЕРИ И МОСТОВЕ НА БАЛКАНИТЕ

Atanas DERMENDZHIEV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

BARRIERS AND BRIDGES IN THE BALKANS

The paper discusses the significance of the existence of barriers and bridges in the Balkans in literal and figurative sense, through the prism of the historical-geographical approach. They are either a material expression of processes that happened in history, or a geographical product, influencing their speed and direction. Often changing their affiliations according to the view of life of man and his understanding about the meaning of life, they legitimate the Balkans as a compressed model in miniature of the heterogeneity and the heterotemporality of Europe and the West. If the barriers in the Balkans, mental and real, are an objective political-geographical and geopolitical reality, the bridges are materialized state of mind.

Keywords: Balkans, historical reality, bridges and barriers, political-geographical and geopolitical processes.

„От всичко, което човек в стремежа си към живот издига и строи, най-доброто и най-ценното в моите представи са мостовете. Те са по-значителни от къщите и по-свещени от храмовете, защото са по-достъпни. Принадлежащи на всички и към всеки еднакви, полезни, построени винаги обмислено, там където се кръстосват най-много човешки нужди, те са по-трайни от другите постройки и не служат за нищо, което е потайно и зло... Всички мостове са еднакви и същи и еднакво заслужават нашето внимание, защото показват мястото, на което човек е срещнал и препятствие и не се е спрял пред него, а го е преодолял и го е преминал според своите схващания, своя вкус и условията, които са го заобикаляли“.

Андрич, Иво. Мостове. Варна, 1983.

За бариерите е ясно!

Те са много на Балканите и не са от вчера. Те се множат със скоростта на себепознали се претенции. Те се множат с още по-голяма скорост до нивото на себедоказване.

И над него!

Те се сертифицират като комп(л)е(к)саторни амбиции.

И ако има конкурс за графично представяне на облика на „родните Балкани“, те са вплетени във всяка експонация.

Присъстват във всяка презентация. „Оригинално“, трайно и „вярно“.
Всъщност, кое промотирано оригинално присъствие е спечелило някога и някъде на нашата Земя?

За мостовете погледът е „по-такъв“.

И защо мостове?

Кои и между кои?

Кога?

И имат ли алтернатива?

А има ли необходимост от такава?

Мостовете са реалност, а дори и осъзната необходимост. Или припознато съпричастие с многолетна история.

С жизненост, забрава, давност, присъствие, излишност (?).

Броят им едва ли е толкова съществен.

Или не?

Той (броят), естествено, е непълен, и е все по-непълен, ако сме стимулирани да определяме конюнктурно необходимостта от присъствието на мостовете в нашата си балканска идилия.

Те са символ на приобщаването, на културната дифузия на Балканите. Те не са просто инфраструктурни съоръжения, а предметени исторически процеси със значима социална и културна следа.

Много от мостовете свързват появата си с вътъкването на митове и легенди като аргумент за тяхното значение – Кадин мост, Дяволският мост в България, Марин мост – в Македония, Злият мост – в Румъния, Стари мост – в Мостар, Мостът на Дрина ...

Има и такива, които не са обект на въображение и препратки към историческите дълбинни случвания, а плод на екстравертни решения и императивен дух, обслужващи конкретни стопански деяния, наметнати с политическата ливрея на властта – Аспаруховият мост, „Мостът на дружбата“ и пр., и пр.

В съзнанието на социално активния българин, а в определени случаи и в неговото битие, присъства Аспаруховият мост във Варна, най-дългият в България (2 км), чието строителство започна през 1976 г.

Мостът свързва центъра на града с кварталите „Галата“ и „Аспарухово“. Около него личат останки от укрепителния Аспарухов вал, строен за защита срещу византийските нашествия.

Византийците ги няма, но какво от това? Не присъства визията за неговото експониране в бъдеще. За векторната му обществена предопределеност.

Значи, те все още са тук? Или?...

В духа на наивния патос от значението на тези съоръжения отбелязваме моста на р. Янтра при гр. Бяла, Русенско, който определяме като каменен шедьовър на майстор Кольо Фичето. Изграден е през 1865–1867 г. Дължината му е 276 м, а ширината 9,5 м. Има 14 сводести отвора, носени от дебели каменни устои.

Няма сведения за необходимост от (недай, Боже!) съвременен саниране.

Недалеч от паметника на създателя му е друг паметник, който ни провокира към смирение и търсене на отговори на множество въпроси. „Паметник – поменик“ – продукт на сегашното бързане към икономическа задоволеност и стопанска възбуда на обществото ни.

Втъкана в Кадин мост е историята от Кюстендилския край, датираща от 1469–1470 г. Мостът и досега е символ на съпричастността и родовата саможертва. Легендата разказва, че за да бъде построен, тримата братя строители са вградили в основите му невестата на най-малкия от тях.

В духа на легендарната обвечност е припознат като препратка към миналото Дяволския мост, представляващ дълбока и тясна пукнатина, образувана от силно стесненото корито на р. Арда.

Със същото име съществува и истински каменен гърбат мост над р. Арда при село Дядовци, северно от гр. Ардино, изграден през XVI в. Той и районът край него са заснети във филма „Време разделно“.

Мисълта за ролята на Дяволския мост като че ли се опитва да превърне разделното време ако не в умножително, то поне в събирателно.

На чувства, горести, мечти!

Балканите, в годините на центростремителния взор на българина, предметяват необходимостта от все по-тясно общение с останалия свят с нови „природни или инфраструктурни блага“ – Божият мост в Чиренско-Лиляшкия карстов район на север от Враца, с „Моста на дружбата“ между Русе и Гюргево (1954), както и с последната ни антропогенна проевропейска „придобивка“, свързваща Видин с Калафат.

Много, и почти идентични по внушения са легендите и разказите за другите мостове на Балканите. Те (мостовете) са градени не за да бъдат разрушавани, не за да бъдат аргументи в полза на нечия интервенция, а за да бъдат символи на случилото се добро.

Или да са контрапункт на застигващото ни лошо.

Мостът е материализиран израз на идеята за подадена ръка.

За търсещия спасение той е панацея.

Ако някой реши да премине през него с благородна цел, той наистина е мост!

А бариерите?

В духовен смисъл те са заложили в усещането у отделните народи за враждебност или провокативно безразличие към балканските тегоби?

Струва ни се, обаче, че в психогеографски план те приемат ролята на мисловен противовес на устоите на мостовете. Така легитимират „натрапчивото“ си присъствие със спорната си биография.

Може би тя е в основата за мултиприциращия ефект от връщането към мисълта за тях.

„Кръстникът“ на Балканския полуостров Август Цойне (1808) едва ли е предполагал реакцията на „балканския елит“, който провижда себе си като

активен участник в трескавото натрупване на еkleктичен капитал. Това катапултира националистическия патос в ролята му на основен аргумент по отношение на „по-прагматичните“ намерения.

С което спорът за границите (политически, романтични, желани и пр.) се определя с неизменното запълване на всяко патриотарско „лично чекмедже“.

Не съм напълно убеден, че политическите аргументи са неоспорими доказателства за национална съпричастност. Но това, може би е така, определяйки геополитическите напъни на балканските държави като провокирани от изначално свързания с егото им спор за техните граници.

Постоянните прения по отношение на научна аргументираност провокира географския интерес, чиято обективност му отрежда ролята не на съдник, а на „съпричастник“ на истината.

Това действа отрезвяващо.

Изхождайки от разбирането на Елизе Реклю, че географията е история на пространството, обективният исторически взор би следвало да е насочен не само към екстравертната самодостатъчност на нахлуващата откъм изток мюсюлманска вълна, но и към свенливата мултикултурност и притъпена критичност на очакващата я религиозна смиреност.

Навлизайки в генетично „предиспонираната другост“ нашето „лежерно“ мислене по оста „барииери – мостове“ би ни хвърлило в рисковото поле на доброжелателно(?) подадената ръка.

Някои възприемат подобен акт като комплексарски. И като психологическа черта, неизтрита вече няколко века.

И когато тези векове отминат, те ще принизят мисленето ни от балдахина на обществено-политическия комфорт до натуралистичната твърдост на битийната ни паркетна действителност.

Ако трябва да си послужим с Алф, а като че ли трябва, бихме възкликнали: „Майтап бе, Уили!“.

За съжаление нашият Уили не е телевизионен герой. И би трябвало да знае, че всяко външно намигване към националните ни граници-барииери провокира обществения дух, който превръща симпатичния балкански субект в разсърден Уили с непредвидими социални контакти и проявления.

Необходимо ли ни е, на нас, балканските човеци, етнорелигиозно засебяване, уседналост и ... припознаване? Не е ли въпрос за светоусещане, на кръв социокултурното ни етикиране?

Когато Великият везир на Османската империя – херцеговският сърбин Мехмед Паша Соколович (Соколу) построява мост край Вишеград, чрез прочутия Синан (1577) историята не е предполагала, че се „ражда“ друга география.

Соколу, еничаринът, отграсъл в Малешевския манастир, в една от „задужбините“ на сръбските крале, възстановил учредената от Стефан Душан Печка патриаршия, е протегнал ръка на изток. Ръката, отсечена от истори-

ческата памет, възмездена десетки, десетки години след това не само състореното, и въпреки него, а чрез оня „Мост над Дрина“ на Иво Андрич, който ни върна към необходимостта от брод.

Още преди това, през 20-те години на двадесети век, пишейки за „ендемичната босненска омраза“, Андрич ни насочва към Долината на плача, към облика на нашата земна история, в която човек е „захвърлен“, и където, като че ли, сме орисани да чуваме онази „кървава песен“ на нашия Пенчо Славейков.

Географската психология е закодирана в мисленето и поведението на балканския човек. Така например, в романите на Иво Андрич можем да проследим вековната балканска съпротива срещу нахлуващото „чуждо“ – независимо откъде идва то. По поведението на героите можем да очертаем ареалите на духовната засебеност и ядрото на родовата устойчивост. Това гласка културната география в нови, неизследвани полета. Събитията – пише Андрич в Травнишка хроника, напиреха от всички страни, „събираха се и се извиваха като вихрушка по Европа и голямото турско царство, та достигаха до тази котловина и спираха в нея като порой или нанос“. Романът е повече роман на „мястото“, един вид географска картина на мисълта, отколкото роман на „времето“. Той дори представя победата на „мястото“ над историческото време, победа на босненската ориенталска аристократичност над европейския историзъм, победа на ориенталската застиналост в безвремието над европейския исторически прогресизъм.

Когато през 1961 г. Иво Андрич стана Нобелов лауреат за литература, повечето хора от двата бряга на реката изпитваха тъга. Заслушни в печалните вибрации на пророка, изповядващ религията на бащата на Великия везир, и в смълчаното камбанно смирение на църковните стонове, тачещи религията на неговата майка.

Между другото, и сега, по пет пъти на ден се разнася гласът на ходжата, доведен от друга държава. Във Вишеград го чуват, но не го разбират! Разбиращите този език отдавна не живеят там.

Така усещаме, че Балканите не са „другото“ на Европа и Запада, а само един сгъстено-умален модел на тяхна хетерогенност и хетеротемпоралност, както би се изразил Светлозар Игов.

В социогеографски и културен план р. Дрина е граница между Изтока и Запада на Балканите. И там, където е мостът между тях, в крайнините на Вишеград, се „роди“ босненският Освиенцим.

От там тръгна кръвта на 14 хил. убити босненци, надолу по течението на Дрина!

Мостът не успя да я спре! Телата бяха хвърляни в тъжните води на Дрина от него.

През 1566 г. Синан (Коджа Мимор Синан ага) изгражда Стария мост в Мостар (Босна).

Факт е, че от 2000 г. той е обект на ЮНЕСКО.

На втори план остава обстоятелството, че на 9 ноември 1993 г. мостът на р. Неретва е разрушен и се „наложи“ „правоверният“ принц Чарлз да го „реабилитира“ през 2005 г.

Нека все пак отбележим, че на същата дата, но 4 години по-рано „падна“ (?) Берлинската стена.

Без церемониалност и реабилитатори!

В мостовата съпричастност по отношение на балканското мислене има много деятельности. Някои са закодирани в историята на балканските държави, други имат локално или регионално значение. И едните и другите, обаче, документират реалности. Една от тях е в Сараево, на р. Миляцка, провокирала избухването на Първата световна война.

В своята история мостовете почти винаги са били орисани да „подават ръка“ с оглед по-нататъшното по-добро развитие на обществените отношения. Натоварени с историческа предопределеност те стимулират консолидационни народностни и национални процеси.

Политическият поглед към наднационални инфраструктурни проекти провокира коректното ни отношение към тяхната реализация, пречупено през призмата на националните интереси на балканските държави. Определените реалности като моста „Видин – Калафат“ са аргумент в полза на подобно съждение.

Бариерите на Балканите, мисловни и реални, са обективна политикогеографска и геополитическа реалност. Мостовете, обаче, са материализираното състояние на духа.

Това прави физическите обстоятелства второстепенни.

Мостове винаги ще има.

Защото те всмукват знания, мисли, съждения и надежди за всеобщност.

Това прави географския процес пълнокръвен – недоверчив в началото на случването, наивистичен в процеса на реализацията, трескаво-очаквателен в процеса на резултиране, оптимистичен с оглед бъдещото му проявление.

Представените тема (и теза) са благодатно болезнени. Те ни провокират към нови изследвания и изяви. Това ни дава нескромното, но искрено основание да завършим с думите на любимия ни автор – Милорад Павич: „Романът е рак. Живее от своите метастази. От ден на ден все по-малко съм автор на собствените си книги и все повече – автор на бъдещите, които може би никога няма да напиша“.

Кой знае?

ЛИТЕРАТУРА/BIBLIOGRAPHY

Андрич 1983: Андрич, И. *Мостове*. Сборник есета. Варна: “Георги Бакалов” [Andrich 1983: Andrich, I. *Mostove*. Sbornik eseta. Varna: “Georgi Bakalov”].

Андрич 1989: Андрич, И. Писмо от 1920 година. // *Летуване на юг*. Съст. и прев. Игов, Св. Варна [Andrich 1989: Andrich, I. Pismo ot 1920 godina. // *Letuvane na jug*. Sast. i prev. Igov, Sv. Varna].

Андрич 2012: Андрич, И. *Травнишка хроника*. София: Панорама, 208 [Andrich 2012: Andrich, I. *Travnishka hronika*. Sofia: Panorama, 208].

Бараков 1994: Бараков, С. *Тази жива рана – Балканите*. София, 158. [Barakov 1994: Barakov, S. *Tazi zhiva rana – Balkanite*. Sofia, 158].

Дерменджиев 2009: Дерменджиев, А. Географски прочит на балканските тегоби. // *Проблеми на националната и международната сигурност*. В. Търново: Ивис, 146-153. [Dermendzhiev 2009: Dermendzhiev, A. Geografski prochit na balkanskite tegobi. // *Problemi na natsionalnata i mezhdunarodnata sigurnost*. V. Tarnovo: Ivis, 146-153].

Игов 2014: Игов, С. Балканите – „люлка“, умален модел или „другото“ на Европа. // *Пътища и пътеки на европеизма на Балканите*. София: ИБЦТ, Изд. „Фалер“, 15-26. [Igov 2014: Igov, S. Balkanite – „lyulka“, umalen model ili „drugoto“ na Evropa. // *Patishhta i pateki na evropeizma na Balkanite*. Sofia: IBTsT, Izd. „Faler“, 15-26].

Казер 2003: Казер, К. *Приятелство и вражда на Балканите*. София: Военно издателство, 253. [Kazer 2003: Kazer, K. *Priyatelstvo i vrazhda na Balkanite*. Sofia: Voenno izdatelstvo, 253].

Кирова 2010: Кирова, Л. Кръстопътят и „другата Европа“ (или преодолими ли са границите между културите). // *Балканите. Многоликите измерения на европейската култура*. Ред. колегия Л. Кирова – отг. ред., А. Балчева, Й. Бибина, П. Данова, Институт по балканистика – БАН. София, 64-101 [Kirova 2010: Kirova, L. Krastopatyat i „drugata Evropa“ (ili preodolimi li sa granitsite mezhdu kulturite). // *Balkanite. Mnogolikite izmerenia na evropeyskata kultura*. Red. kolegia L. Kirova – otg. red., A. Balcheva, Y. Bibina, P. Danova, Institut po balkanistika – BAN. Sofia, 64-101]

Павич 2005: Павич, М. *Хазарски речник*. София: Наука и култура. [Pavich 2005: Pavich, M. *Hazarski rechnik*. Sofia: Nauka i kultura].

Реклю 1873-1893: Реклю, Елизе. *Земля и люди. Всеобщая география*. 19 томов. (1873-1893) [Reklyu 1873-1893: Reklyu, Elize. *Zemlya i lyudi. Vseobshtaya geografia*. 19 tomov. (1873-1893)].

Цойне 1808: Цойне, Йохан Август. *Опит за научно описание на земята*. 1808 [Tsoyne 1808: Tsoyne, Yohan Avgust. *Opit za nauchno opisanie na zemyata*. 1808].